

Problematyka opracowania materiałów audiowizualnych w świetle doświadczeń Archiwum Państwowego w Koszalinie

Referat wygłoszony w ramach konferencji „Problemy opracowania materiałów audiowizualnych w archiwach państwowych”, Warszawa, 2008 r.

Do końca lat 80. w zasobie Archiwum Państwowego w Koszalinie dokumentacja fotograficzna występowała raczej sporadycznie w kilkunastu zespołach archiwalnych. W większości przypadkach były to pojedyncze fotografie stanowiące integralną część jednostek aktowych. Jedynym wyjątkiem był przejęty w połowie lat 70. zespół o nazwie: „Bałtycki Teatr Dramatyczny w Koszalinie”, który zawierał stosunkowo dużo, bo 146 odbitek pozytywowych. W Dziale Artystycznym teatru zachowały sięteczki z dokumentacją poszczególnych sztuk teatralnych. W teczkach tych znajdują się: scenariusze, projekty kostiumów, nuty, recenzje, programy, ulotki programowe, afisze oraz od kilku do kilkudziesięciu zdjęć wykonanych w technice czarno-białej. Zdjęcia te z reguły nie posiadają tekstu objaśniającego, a jedynie: pieczętki z zastrzeżeniem praw autorskich danego artysty-fotografika, nazwę sztuki i rok jej wystawienia, sygnaturęteczki i liczbę kolejną zdjęcia w obrębie danej jednostki inwentarzowej. W trakcie prac inwentaryzacyjnych zdjęcia zostały usystematyzowane w kolejności: od ujęć indywidualnych aktorów do zbiorowych scen danej sztuki teatralnej. Fotografie te były inwentaryzowane w latach 70. na kartach inwentarzowych, według ówczesnie obowiązujących przepisów metodycznych z roku 1969.

Archiwum Państwowe w Koszalinie znacznie powiększyło swój zarób dokumentacji audiowizualnej wraz z przejęciem w 1990 r. dwóch zespołów po zlikwidowanej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej: „Komitet Wojewódzki PZPR w Koszalinie z lat 1950-1990” oraz „Komitet Wojewódzki PZPR w Słupsku z lat 1975-1990”. W obu tych zespołach obok dokumentacji aktowej znajdowała się także dokumentacja fotograficzna i fonograficzna.

Zbiór fotografii znajdujący się w zespole „KW PZPR w Koszalinie” został przejęty generalnie w stanie totalnego rozsypu. Wyjątek stanowiły jedynie albumy zawierające wklejone zdjęcia.

W przejętym zbiorze znajdowały się wyłącznie odbitki pozytywowe, które nie były wcześniej opracowywane w archiwum zakładowym KW i nie posiadały żadnej ewidencji. Po przejęciu przez AP w Koszalinie na początku lat 90. zdjęcia te zostały wstępnie zinwentaryzowane, a w roku 2006 właściwie opracowane. Wstępna inwentaryzacja polegała

na sporządzeniu roboczego spisu albumów, kopert i teczek zawierających: liczbę porządkową jednostki inwentarzowej, jej tytuł i daty skrajne oraz ilość zdjęć w danej jednostce.

Natomiast w trakcie właściwego opracowania fotografii podzielono je na 4. podserie: Działacze, Wydarzenia, Zakłady Pracy i Miejscowości. W ramach podserii wydzielono poszczególne tematy, do których zaliczono także zachowane albumy, traktując je jako jednostki inwentarzowe. Wszystkie tematy ułożono w ramach poszczególnych podserii chronologicznie lub alfabetycznie. Następnie usystematyzowano poszczególne zdjęcia w obrębie tematów, opisano koperty i tečky zawierające poszczególne tematy. Znajdujący się na kopertach i teczkach opis składa się z następujących elementów: nazwa archiwum, nazwa zespołu, nazwa serii w obrębie zespołu, liczba zdjęć, tytuł, miejsce i daty skrajne jednostki inwentarzowej. Brakowania w zasadzie nie przeprowadzono, poza nielicznymi przypadkami. Po tak przeprowadzonej segregacji i systematyzacji tematów nadano kopertom, teczkom i albumom oraz poszczególnym zdjęciom sygnatury archiwalne. Sygnatury na kopertach, teczkach i albumach składają się z: numeru jednostki inwentarzowej w zespole oraz liczby zdjęć wchodzących w jej skład (od 1 do n). Natomiast każda z inwentaryzowanych fotografii otrzymała dodatkowo: numer archiwum państwowego oraz numer zespołu. Ponadto każda luźna fotografia została oznaczona pieczęcią własnościową Archiwum Państwowego w Koszalinie.

W chwili obecnej fotografie wchodzące w skład zespołu „KW PZPR w Koszalinie” obejmują w sumie 88 jednostek inwentarzowych (tematów fotograficznych), na które składa się 2.540 zdjęć kolorowych i czarno-białych. Jak już wspomniano, zdjęcia występują w formie albumów lub luźnych fotografii i pochodzą z lat 1945-1989. W czasie opracowywania fotografii najbardziej żmudne okazało się określanie treści, miejsca i przede wszystkim datacji uwidocznionych na zdjęciach wydarzeń i osób. W wielu przypadkach nie udało się tego precyzyjnie ustalić, z powodu braku zachowania jakiegokolwiek opisu poszczególnych zdjęć, a nawet całych tematów. Stąd opis niektórych tematów jest ogólnikowy, a datacje wydarzeń określano na: lata 50-te, 60-te, 70-te lub 80-te.

W zasobie archiwalnym Archiwum Państwowego w Koszalinie oprócz dokumentacji fotograficznej występuje także dokumentacja fonograficzna. Stanowi ona zgodnie z zasadą niepodzielności zespołu integralną jego część. Taśmy magnetofonowe zachowały się w dwóch przejętych zespołach archiwalnych tj. KW PZPR w Koszalinie oraz KW PZPR w Słupsku.

Pierwszy z zespołów znajduje się w koszalińskiej centrali AP i posiada na stanie 128 taśm magnetofonowych z lat 1973-1987, przejętych bez ewidencji w 1990 roku, w dobrym fizycznym stanie zachowania. W Archiwum sporządzono ich roboczą ewidencję. Przy jej sporządzaniu zastosowano układ rzeczowo-chronologiczny, wykorzystując opis znajdujący się na metryczkach taśm:

- konferencje sprawozdawczo-wyborcze z lat 1975, 1978, 1980, 1981, 1984-1986 – 27
- j.inwentarzowych,
- posiedzenia plenarne KW PZPR w Koszalinie z lat 1973-1987 – 24 j. inwent.,
- narady aktywu partyjno-gospodarczego z lat 1975-1977 – 74 j. inwent.,
- narada aktywu po IX Plenum Komitetu Centralnego PZPR z 1987 roku – 1 j. inwent.,
- narada przedstawicieli Samorządu Robotniczego z 1978 roku – 1 j. inwent.,
- narada bliżej niezidentyfikowana z 22.10.1983 roku – 1 j. inwent.

Tak posegregowanym i usystematyzowanym nagraniem nadano sygnaturę roboczą rozpoczynając od numeru 1, a kończąc na numerze 128. Przy wstępnym spisywaniu nagrań za jednostkę inwentarzową przyjęto fizycznie 1 taśmę, bez względu na to z ilu części składało się pojedyncze nagranie, np. konferencja sprawozdawczo-wyborcza z 10 marca 1975 roku składała się z 3 części i są to 3 j. inwentarzowe, a nie jedna.

Natomiast drugi zespół przechowywany jest w Oddziale AP w Słupsku i posiada 56 taśm magnetofonowych z lat 1975-1985. Jednostkę inwentarzową stanowi tu szpula magnetofonowa 7,5 mm (ORWO, LENTA, STILON). Nagrania posiadają ewidencję oraz zaopatrzone są w metryczkę. Według ewidencji taśmy zawierają następujące materiały:

- z posiedzeń plenum KW PZPR w Słupsku z lat 1976-1985 - 37 jednostek,
- z posiedzeń egzekutywy KW PZPR w Słupsku z lat 1976, 1977, 1979 – 3 jednostki,
- ze spotkań egzekutywy z aktywem partyjnym – wystąpienia sekretarzy KW w Słupsku z 1979 i 1983 roku – 2 jednostki,
- z konferencji sprawozdawczo-wyborczych słupskiej wojewódzkiej organizacji partyjnej z lat 1975-1984 – 8 jednostek,
- ze spotkań lektorów KW, wystąpienia sekretarzy KW na inauguracji roku kształcenia ideologicznego, z konferencji metodyczno-ideologicznych z lat 1977-1979 – 6 jednostek.

W przypadku obu tych zespołów z przyczyn technicznych – braku sprzętu – taśmoteka nie była opracowywana ani udostępniana. W 2008 roku nawiązano współpracę z Pomorską Akademią Pedagogiczną w Słupsku, w tym w szczególności z panem Kacprem Pencarskim, który ma dokonać procesu digitalizacji taśmoteki zespołu KW PZPR w Słupsku, po czym nastąpi właściwe opracowanie z wykorzystaniem w tym zakresie metodyki archiwalnej.

Dokumentacja audiowizualna tworząca w najbliższym okresie zasób Archiwum Państwowego jest również przechowywana w ramach umowy użyczenia materiałów archiwalnych i zbiorów dokumentacji w pomieszczeniach archiwum zakładowego Radia Koszalin. Jest to zespół zamknięty o nazwie „Polskie Radio i Telewizja. Komitet ds. Radia i Telewizji. Rozgłośnia w Koszalinie” z okresu 1953 – listopad 1993. Częścią tego zespołu jest

taśmoteka programowo-muzyczna, która przechowuje taśmy utrwalone w formie oryginalnego dźwięku, różnorodnej tematyki o treści gospodarczej, politycznej, społecznej, kulturalnej, naukowej, technicznej, edukacyjnej. Wyszczególniona tematyka znajduje odzwierciedlenie w różnych formach redakcyjnego opracowania, w większości jednak ma formę sprawozdań, reportaży, relacji, słuchowisk, dyskusji, recenzji, itp.

Taśmoteka obejmuje nagrania audycji słownych, słowno-muzycznych i muzycznych, mono i stereo, o łącznej liczbie **19.168** jednostek inwentarzowych. Audycje słowne i słowno-muzyczne liczą **5.557** j. inwent., nagrania utworów muzycznych w wersji monofonicznej liczą **8.104** j. inwent., stereofonicznych - 5.422 j. inwent. oraz efekty dźwiękowe – 85 j. inwent.

Opis zewnętrzny taśmy programowej ma następujące elementy: pieczętkę aktotwórcy, określenie redakcji (np. muzyczna, publicystyczna, artystyczna, literacka), tytuł audycji, czas nagrania, kto nagrał (realizator techniczny), kto zmontował, typ taśmy, zapowiedź spikera, numer taśmy, data nagrania, określenie części audycji (część I, II), szybkość nagrania, kto rozliczał się z taśm, data odtworzenia, godzina odtworzenia, program odtworzenia. Natomiast opis taśmy z nagraniami muzycznymi zawiera pieczętkę aktotwórcy, tytuł programu, opracowanie, tytuł utworu, tj. nazwisko i imię kompozytora, imię i nazwisko autora słów oraz wykonawcy, czas trwania utworu, kto nagrał i zmontował, zapowiedź, numer taśmy, datę nagrania, numer katalogu, a także ogólny czas trwania nagrania.

Materiał archiwalny z tej części zespołu zamkniętego nie został wyodrębniony i wyłączony przez następcę prawnego, którym jest „Polskie Radio – Regionalna Rozgłośnia w Koszalinie S.A.”. Obowiązek taki wynikał z wcześniej obowiązujących przepisów, jak również z zawartej umowy użyczenia w 1994 roku, która wygasła w 2004 roku. Należy podkreślić, że Radio nie wywiązało się z żadnego punktu umowy. Dokonało natomiast w sposób wyrywkowy, według nieznanych kryteriów przegrywania taśm analogowych na płyty CD z lat 1964-1986 – numer CD od 3755 do 4570. Natomiast nagrania powstałe w latach 1986-1988 przegrano w całości.

W wymienionych kwestiach nie konsultowano się z Archiwum Państwowym w Koszalinie. Należy nadmienić, że efektem takiego podejścia, zarówno w jednym jak i w drugim przypadku, było nieprzeprowadzenie podziału nagrań na materiał archiwalny i dokumentację niearchiwalną.

Według ustaleń przeprowadzonych przez pracowników AP w Rozgłośni Radia Koszalin, redaktor naczelny radia do 1993 roku akceptował audycje typowane do przechowywania w archiwum zakładowym oznaczając je dużą „A” (skrót od wyrazu „ARCHIWUM”) co nie oznaczało to kwalifikacji do kategorii A lub B. Mógł również zmienić termin na „zachować” lub „skasować”.

Obecnie Radio jest na etapie tworzenia szczegółowej ewidencji audycji – również bez podziału na kategorię A i B znajdujących się w bazach danych własnej i zakupionej. Przy sporządzaniu kopii nagrania wykonuje się również dokładny opis jednostki inwentarzowej,

zawierający takie elementy jak: numer źródłowego materiału, numer kopii, kod fonoteki, początek nagrania (czas), koniec nagrania (czas), data nagrania oryginału, data pierwszej emisji, czas trwania całości, czas trwania części, autorzy, redakcja, tytuł oryginału, temat, tytuł cyklu, gatunek, słowa kluczowe, język wykonania, tytuł polski, realizator, reżyser, bohater audycji, rozmówcy, wykonawcy, współtwórcy, nazwa zdarzenia, miejsce nagrania oryginału, forma audialna, data zewidencjonowania, przydatność programowa, zapowiedzi, kto zatwierdził do archiwizacji, miejsce przechowywania fonogramu, status fonogramu, data pierwszej publikacji, licencja, częstotliwość próbkowania, format pliku, kod klasy producenta, prawa pokrewne.

Kasacja nagrań dokonywana była we własnym zakresie po selekcji nagrań przeprowadzonej przez Kolegium Redakcyjne pod kierownictwem zastępcy redaktora naczelnego. Tylko jeden raz, w roku 1964, wykaz nagrań przeznaczonych do likwidacji przedłożony został do uzgodnienia Archiwum Państwowemu w Koszalinie. Dotychczas w taśmotece nie wyodrębniono działu nagrań „do ekspertyzy”, których kasacja wymaga zgody Archiwum. Należy nadmienić, że w załączniku do zarządzenia nr 32 Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 30 września 1985 roku w sprawie ustalenia szczegółowych zasad i trybu gromadzenia, ewidencjonowania, kwalifikowania, brakowania oraz udostępniania, w tym też we współpracy międzynarodowej, materiałów archiwalnych tworzących zasób archiwalny archiwum Komitetu do Spraw Radia i Telewizji „Polskie Radio i Telewizja” do ekspertyzy archiwalnej wytypowano 44 grupy rzeczowe spośród 93 wyszczególnionych haseł. Teoretycznie oznacza to, że prawie 50% taśmoteki podlega ekspertyzie, a praktycznie 100%, bo – jak wcześniej wspomniano – nie przeprowadzono w nagraniach rozdziału na materiał archiwalny i dokumentację niearchiwalną. Rozdział IV, punkt 22 podpunkt 2 precyzuje, że ekspertyzę przeprowadzają przedstawiciele Archiwum Państwowego po przesłuchaniu nagrań. Dokonują oni oceny nagrań według kryterium merytorycznego i technicznego. Jeśli powyższa zasada byłaby przestrzegana, to przeprowadzenie ekspertyzy archiwalnej archiwistom zajęłoby kilkanaście lat (wersja optymistyczna). Zadania tego nie ułatwia pismo okólne nr 1 (wraz z załącznikiem) Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 8 maja 1996 roku w sprawie zatwierdzenia przez właściwe archiwa państwowe kwalifikatorów wartości archiwalnej fonograficznej i ideograficznej dokumentacji działalności programowej byłej państwowej jednostki organizacyjnej Polskie Radio i Telewizja oraz akceptowania spisów zdawczo-odbiorczych materiałów archiwalnych kategorii A.

Fonoteka jest przechowywana na regałach w odrębnym pomieszczeniu archiwum zakładowego. Lokal tego archiwum nie posiada okien, jest ogrzewany i wentylowany. Zabezpieczenie p.poż oraz zabezpieczenie przed ujemnymi czynnikami jest właściwe, w tym wilgotność i temperatura utrzymują się w normie.

Stan zachowania taśmoteki z lat 1953-1985 budzi poważne obawy co do ich fizycznego przetrwania. Należy podkreślić, że część taśm zupełnie nie nadaje się do odtworzenia, gdyż uległa fizycznemu uszkodzeniu i zaawansowanemu rozpadowi.

Po prawie rocznych negocjacjach z Radiem Koszalin, w umowie zawartej 21 września 2007 r. w sprawie użyczenia materiałów archiwalnych i zbiorów dokumentacji, został zamieszczony punkt dotyczący digitalizacji materiałów i ponoszonych w tym zakresie wydatków. Radio zobowiązało się do przechowywania, zabezpieczenia i konserwacji zbiorów przekazanych w użyczenie. Będzie również ponosić koszty w miarę możliwości finansowych oraz sporządzać w postaci plików cyfrowych kopie zabezpieczające wyodrębnionych materiałów archiwalnych, przy czym oryginały fonogramów – nośniki będące źródłowymi dokumentami archiwalnymi będą zachowywane wieczyście. W przypadku, gdyby warunki umowy nie zostały dotrzymane, należy się spodziewać, że zbiory fonoteki zostaną przejęte przez Archiwum. Wówczas obowiązek zabezpieczenia, konserwacji, opracowania, digitalizacji i udostępniania spocznie na archiwistach. Na dzisiaj nie mamy w tym zakresie wypracowanych procedur jak i nie dysponujemy bazami danych. Nieuniknione będzie zatem wypracowanie standardów konserwacji, opracowania i udostępniania, co nie jest możliwe bez pozyskania na powyższy cel odpowiednich nakładów finansowych.

Udostępnianie zasobu fonoteki ma się odbywać zgodnie z załącznikiem do zawartej w 2007 roku umowy. Radio opracowuje między innymi regulamin udostępniania, w którym udostępnia wnioskodawcy zbiory pod warunkiem, że nie narusza to prawnie chronionych interesów Państwa i obywateli oraz praw autorskich i praw pokrewnych podmiotów uprawnionych. W przypadku wykorzystania przez wnioskodawcę fonogramu, który przyniósłby mu korzyść majątkową, może to nastąpić tylko wtedy, gdy wnioskodawca zawrze stosowne umowy licencyjne ze wszystkimi podmiotami uprawnionymi z tytułu do praw autorskich i pokrewnych.

Należy podkreślić, że w małych i w średnich archiwach występują szczególnie trudności z opracowaniem dokumentacji nieaktowej, w tym audiowizualnej. Do placówek o średniej wielkości zalicza się m.in. Archiwum Państwowe w Koszalinie.

Wynika to głównie z faktu, że w tych archiwach często nie ma oddzielnych komórek organizacyjnych lub samodzielnych stanowisk pracy zajmujących się wyłącznie opracowaniem tego rodzaju dokumentacji. Archiwiści opracowują wszystkie rodzaje dokumentacji występujące w zasobie, a ponieważ łatwiej opracować dokumentację aktową, wolą nią właśnie się zajmować, zwłaszcza, że stanowi ona grubo ponad 90% całości zgromadzonego zasobu.

W związku z powyższym Archiwum w Koszalinie nie dysponuje dużym doświadczeniem w zakresie opracowywania dokumentacji audiowizualnej, w tym fotografii i nagrań dźwiękowych. Należy podkreślić, że działy opracowania są nieliczne, biorąc pod uwagę ilość

osób zatrudnionych, i muszą się zajmować wszystkimi występującymi w tym zakresie problemami - co stanowi dodatkowe utrudnienie.

PROBLEMY ARCHIWISTYKI